

שילוב חד גדיא

חד גדיא חד גדיא דובין אבא בתרי זוזי חד גדיא חד גדיא.

א { צ"ב למה אמר חד גדיא ב' פעמים.

ב { עוד צ"ב מ"ש דובין "אבא" דחד גדיא מאן קאמר לה, ומיהו האבא הנוכח, ומי הוא בנו והאם הוא סבר כותי' או פליג עליו בדינא.

ג { בתרי זוזי, צ"ב לכאורה דהרי אמרו ס"פ כיצד מכרכין {מד:} דגדי קמן שמן וטוב שוה זוז, ש"מ דגדי גילי שאינו קמן בגידולו ואינו שמן יותר מדי שוה זוז, וא"כ היאך לקח הוא בתרי זוזי, שהוא לכאורה דבר שאינו בנמצא.

ד { גם להבין מה רצה השונרא מהגדיא וכן הלאה, דאם כפשוטו הוא פלאי, ועל כרחך צ"ל שרמזי בה רמזיו דיני' מועז' ונמעז' במלחמתה של תורה, וכמו שדרכו בה כל דורכי קשתא"י.

ה { גם להבין שלכאורה השונרא אינו צודק, א"כ הרי הכלב צודק, והמטה אינו צודק, והאש צודק והמים אינו צודק, והשור צודק והשוחט אינו צודק, והמה"מ צודק א"כ מאי בעי קוב"ה מיני' ולמה שחטו. ובעז"ה נימא בה מילתא לכבוד החג הבעל"מ, וד' יצילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות.

ו אפ"ל דאה"נ להכי קאמר "חד גדיא חד גדיא" ב' פעמים, לומר שלקח ב' גדיים טובים וכל אחד מהם שוה זוז, שהוא או קטן בגידול, וכתואר הוא שמן וטוב, או תוארו גילי והוא גדי מגודל כל צרכו. ואב"א הי' ס"ל שלפי שאין הפסח נאכל אלא על השובע, צריך שני גדיי עזים טובים, האחד להקריב לחגיגת י"ד כדי למלאות כרסו מעדניו, וזאת שנית אח"כ על השובע יאכלו מהקרבן פסח הוא ובניו.

*

ואתא שונרא ואכלה לגדיא

דהנה הא הפסח נאכל על השובע, א"ש אם לא יאריכו בחצי הלילה הראשונה בסיפור יציאת מצרים עד זמן הסעודה, והנה מכלל אריכות הסיפור הוא להבין בכל דבר של צער, היאך היתה סיבה להאורה של אח"כ, כדי שעיי"ז יצא שירה חדשה ומעולה בחצי הלילה השני' המתוקן על השירה, ומוה יוצא האריכות בחצי הלילה השני' בשירות ותשבחות על כל הפרטים הנ"ל כל הלילה עד הבוקר. הנה אם לא יעשו כן, אזי היו יכולים לקבוע סעודה קבועה ורחבה מקודם על החגיגה, ורק בסופו יקבעו על הקרבן פסח שאינו נאכל אלא עד הצות.

אך כיון שכל המרבה לספר ביצי"מ הרי זה משובה, לפיכך מאריכין בה עד סמוך לחצות, ומקיימין ואכלתם אותו בחפזון^ב פסח הוא לד', לד' דייקא ולא לכ"ם, דאין פנאי מספיק ליטפל עם הלכ"ם, רק כמה שצריך לאכילת המצה מרור והקרבן פסח, וכן אין למלא כרסו בסעודה רחבה כדי שלא יהיו אבריו כבדים עליו ותרדמה נופלת עליו, בשעת אמירת ההלל שלאחריה, ובאמירת ההלל הגדול, וברכת השיר נשמת ויהללוך, והמשך כל השירות ותשבחות שנסדרו אחר הסעודה דייקא, ובכללה שיר

א) עיין לעיל במקורות וטעמים אות ג ט.

ב) וז"ל הח"ס (בדרשותיו לפסח שנת תקצ"ה): ואכלתם אותו בחפזון, רומז שיאריך בסיפור יצי"מ כל כך בשעה שמצה מרור ופסח מונח לפניו, עד שלבסוף יד' הזמן בהול לאכול פסח קודם חצות או קודם עמוד השחר, באופן שתהי' האכילה גופא בחפזון ובכהילות, והנסיגון מוכיח, ע"כ.

השירים והעסק בהלכות פסח וביצ"מ כל הלילה, ואם יאכל הרבה קרוב לודאי שיפגע מעשיית חלק הלזה בשלימות, שהמאכל מביא את השינה^פ, אשר ע"כ מסתבר ונכון שלא לשחוט חגיגת י"ד, כי אין הזמן גרמא להוסיף על אכילת קרבן פסח וזמנה ומרור. כי הא דאין הפסח נאכל אלא על השובע, אינו אלא הידור מצוה, שכן הוא המצוה בכל הקדשים, לאכלה על השובע משום הידור של למשחה כדרך שהמלכים אוכלים אותו, לכן אם יש סיבה שלא תביא עליו את השינה, ויוכל להאריך בסיפור יציאת מצרים באופן הנ"ל, אולי הי' מהסברא לותר עליה שהרי אינו מעכבת^פ.

זהו שרמזו באמרו "ואתא שונרא ואכלה לגדיא", דהנה אחז"ל {ברכות נו:} הרואה שונרא בחלום באתרא דקרו לי שונרא נעשית לו שירה נאה, ע"כ^פ. וזהו "ואתא שונרא" היינו השירה נאה דסיפור יצ"מ עד חצות באופן הנ"ל שיצא ממנה שיר נאה לאחריה, והשירות ותשבחות אחר חצות על כל פרט ופרט, "ואכלה לגדיא", שמשו"ה במלה גדיא אחת שהיא החגיגה, ובפרט להפוסקים שגם הלל יאמר קודם חצות, לכן משום השירה נאה דהיינו ההלל, אי אפשר לאכול סעודה רחבה של חגיגה ואח"כ קרבן פסח.

*

ואתא כלבא ונישך לשונרא

יאמר, דהנה ענין זה של ריבוי שירות ותשבחות איכא למושדי בה נרגי, וכמו שמצינו בנבוכדנצר כדאיתא בסנהדרין {צב:} אמר רבי יצחק ויצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע, שאילמלא בא מלאך וסמרו על פיו, ביקש לגנות כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר תהלים, ע"כ. וביאור הענין מבואר בספרים, דהנה דרכו של דוד המע"ה הי', באלקים אהלל דבר בהוי' אהלל דבר, שבין כשנהג השי"ת עמו במדת הרחמים ובין כשנהג עמו במדה"ד שבתו בשירות ותשבחות. והטעם כי בעצם גם מדה"ד הוא טוב, ובשמים רואים המלאכים וכל צבא השמים הטוב שבה, ואין דבר רע יורד מן השמים, רק שבעולם התחתון נראה כמדה"ד.

והרא"י שבזמן הישועה הראה הקב"ה בכל פעם, היאך שהחשך הי' סיבת האורה שלאחריה, והיאך שכל הפרטים הקשים ביותר שעברו עליהם היו לטובה, וכמו שפירשו בזה מה שאומרים בעל הנסים "על הנחמות", דנחמה היינו שרואה ומבין שכדאי הי' לו הצרה שלפניה לעומת הטובה שנצמח ממנה^פ.

והנה יל"ד כפל הלשון שירות ותשבחות, וי"ל דמה שמשבחים להקב"ה על הנסים זהו הנקרא תשבחות, אך שירות שהוא מסמרא דגבורות, כמבואר בספרים^פ, יאמר שהוא מה ששורדים לפניו גם "על הגבורות" שעשה עמנו במשך אורך ימי הגלות, וכמו שאומרים בנוסח על הנסים וכו' ועל הגבורות, וזהו שלמד אותנו דוד המע"ה בספר תהלים שלו.

והנה נבוכדנצר רצה לגנות שירות ותשבחות של דהמע"ה, כי לא ס"ל דיש לשבח רק על מדת הרחמים דהיינו "על התשועות", אבל לא "על הגבורות" דמהיכי תיתי, עד שבא מלאך וסמרו על פיו,

פג) יומא יח.

פד) הדברים הללו לא נאמרו אלא בדרך טוען ונטען, מצד הסכרות שהוזכרו בדברי חז"ל וכו' הפוסקים ולא אליבא דהלכתא.

פה) דבר זה מתורת רבינו משה למדנו, בדרשות חתם סופר רס: דרש לה "שונרא" הכי.

פו) עיין הקדמת מגלת סתרים לבעל חוות דעת וכן במעשה נסים שלו על הגשפ

פז) על מה שאחז"ל אין אומרים שירה אלא על היין, ועיין ש"ש ח"א ש"ג ע"ב.

על מה שהוציא מפיו דבר ביטול נגד השירות. ומלאך דייקא, שהוא היודע ועד כי בשמים הכל מאיר וטוב, ושהחשיכה היא סיבת האורה, וע"כ שפיר קאמר דוד המע"ה שירו"ת על הגבורו"ת, ותשבחו"ת על התשועו"ת.

והנה אם ה' די בתשבחו"ת לבד "על התשועות", הרי סיפור התשועות, הוא מיעו"מ נגד סיפור הגבורו"ת של ימים רבים של צער שעברו עליהם במשך הרד"ו שנים שהיו במצרים, ואז היו מספיקין לאכול הן חגיגה הן קרבן פסח, וא"ש מה שלקח אבא שני גדיים טובים אחד לפסח ואחד לחגיגה, וא"כ לא צדק במה שאתא שונרא דהיינו שירה נאה ואכלה לגדיא, דאין כאן מקום לשירה.

וזהו שאמר ואתא "כלבא" היינו נבוכדנצר, הנקרא כלב בשעה שבא לבטל את ישראל מן התורה והמצוות, כמ"ש במדרש ילקוט {רמז תתר"ס} ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנאצר, אם מלכא למה נבוכדנאצר ואם נבוכדנאצר למה מלכא, אלא אמרו לו אם לפיסים ולגלגליות ולארגניות את גזר עלינו את מלך, ואם לעבודת אלילים את וכלבא שוין ואין את מלך, ע"כ עיי"ש.

"ונשך לשונרא" הוא השירה נאה, דס"ל שאין לשורר על הגבורות, וא"כ שפיר הפסח נאכל על השובע אחד אכילת קרבן חגיגה, וכעי ב' גדיים טובים אחד לפסח והאחד לחגיגה.

*

ואתא הוטרא והכה לבלבא

הוא המלאך שסמר על פיו של נבוכדנצר, לומר שאינו צודק בשיטתו, כי גם על הרע מברכין בשירות, כי בשמים למעלה הכל טוב הוא, ורא' לדבר כי הקב"ה ב"שבט" שהוא מכה בה הוא מרפא, וממכה עצמה מתקן רט', ש"מ שהמכה בעצמה הוא הרפואה והישועה, והצרה והישועה - הגלות והגאולה הכל היא סיבה אחת ארוכה, להיות הכנה לטוב הגמור והנצחי הבא אחריה. וכן מצינו אצל ישראל במצרים שנאמר בהם ויעצמו במאד מאד, פי' שנתעצמו במדה זו של בכל מארך, שדחז"ל בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד מאד.

והיא מדה מופלאת ומשובחת אשר נאה גם לנו, אף דשוב עבדי אחשורוש אנן, ואנו גולים וסורים מוכים ביסורים גוראים, ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר, ערום וערי', רוב כלל ישראל נהרגו, והנשארים רובם נטמעו לבין האומות, הלב כואב קרוע ומורתח וימאן להתנחם על הירידה בגשם וביותר ברות, נדע בבירור כי היא היא חשך סיבת האורה, והיא שרשרת אחת ארוכה עם הגאולה שלמה שתהי' במהרה, והיסורים והקישויים ביחד עם תמיהות רבות על ירדות מופלגות ברוחניות, אשר תחוינה עינינו וימאן להתנחם, היא המכין מצעדי התיקון השלם, וכל פעולה וכל תנועה שנעשה לקדש שם שמים בסתר ובגלוי, יצפון אור לישרים, וע"כ נאווה תהלה בשירות גם עכשיו בגלות.

וא"כ לא בעו ב' גדיי עזים אחד לפסח ואחד לחגיגה, שהרי נאכל בחפזון ובצמצום עד כזית עד כביצה, לקיום המצוה בלבד ולא יותר, כדי להאריך עד קרוב לחצות הלילה, גם בסיפור פרמי היסורים שעברו עליהם במצרים מתחלה ועד סוף, שהם היו הכשרה לגאולה ולחירות עולם, וכדי שלא תחטפנו שינה אחד הסעודה שיוכל להאריך בשירות ותשבתות, והלואי שיספיק הזמן שיאכלו האחד ולא יבא לכלל נותר.

*

ואתא נורא ושרף לחומרא

דהנה לכאורה יש להביא רא' בדמדה"ד אין לשיר ולהלל, ואם כן אנהנו בגולה לא נשיר ח"ו את "שיר הוי", דהיינו דוגמת מה שמשבחים בעת שהיא הוי' מדה"ר, דהנה אם איתא שגם בעת הגלות החיוב לשורר, מדוע כאשר גרמו החמאים והוצרכו ליגלות, שרף הקב"ה את היכלו מקום שאומרים שירה לפניו, תל שכל "פיות" פונים אליה, וממנה מקור השירה וממנה שירה יוצאת לעולם, ולא עוד אלא שאמר למלאך המושחת להתחיל ממקום שאומרים שירה, כמבואר בגמרא^א.

זהו "ואתא נורא" של ביהמ"ק שנשרף, "ושרף לחומרא" שביטל לכאורה הראי' מהך דסמר המלאך על פיו של נבוכדנצר, להורות דגם במדה"ד באלקים אהלל דבר, שא"כ מדוע בעת התנבר מדה"ד של הגלות, נשרף ביהמ"ק מקום שאומרים שירה, אע"כ שבזמן החורבן הוא בבחי' איך נשיר את שיר הוי', שלא יאות לשיר כבזמן שהוא הוי' מדה"ר, בעת הגלות ושלשית מדת הדין.

*

ואתא מיא זכבה לחומרא

דהנה לעולם י"ל שגם בזמן הגלות שהיא מדה"ד ישירו ויהללו באלקים אהלל דבר, ומ"ש שיתחילו ממקום שאומרים שירה, הוא להורות מדת טובן של ישראל, והכי קא"ל הקב"ה למלאך המשחית, תראה שגם בעת שתתנהג עמהם במדה"ד יאמרו לפני שירה, והנה כן ה' באמת, וכמו שאחז"ל^ב אמרו כשהרב הבית בראשונה, אותו היום תשעה באב היה, ומוצאי שבת היה, ומוצאי שביעית היתה, ומשמרתו של יהוירוב היתה, והיו כהנים ולוים עומדים על דוכן ואומרים שירה, ומה שירה אמרו וישב עליהם את אונם וברעתם יצמתם, ולא הספיקו לומר יצמתם ה' אלהינו עד שבאו אויבים וכבשום, וכן בשניה, ע"כ.

והיא מדה משוכחת ומופלגת הממתקת כל הדינים בשורשם, כמבואר בספרי תלמודי בעש"ט הק' בארוכה, ושורש הדברים הלא הוא בדחול ככמה מקומות, שע"י שאומרים לרע טוב נעשה טוב, ומהם מ"ש בחלום רע^ג, שיאמר טבא הוא וממילא עי"ז טבא ליהו, עוד אמרו^ד מאן דלא קפיד לא קפדין בהדי^ה.

פה) שבת נה. ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחושת מזבח הנחשת מי הוה אמר להו הקדוש ברוך הוא התחילו ממקום שאומרים שירה לפני. פי' רש"י

ממקום שאומרים שירה, מן הלויים שאומרים שיר בכלי נחשת:

טב) ערכין יא:

ע) ברכות נה:

עא) פסחים קי:

עב) וזכה ארוחא טעם למה שאמר הפייטן {בפיוט אשר הניא}, פיהם פתחו כל יושבי תבל כי פור המן נהפך לפורנו, פירשו בה הכונה שפתחו פיהם בשחוק, ולכאורה צ"ב שהרי אסור למלאות פיו שחוק בעוה"ז, גם יש להבין ולחקור הטעם להשמחה המופלגת ביום הפורים, וכן בל"ג בעומר שמרבין בשמחה ובפרט על קבר רשב"י, וכן בשו"ע הם תריץ ריעין דלא מתפרשין ופל"ג סימן שביים שיחול פורים יחול ל"ג בעומר, וצ"ב השייכות שיהי' זיווגן עולה יפה.

אמנם ידוע מ"ש הבעש"ט הקדוש {מובא ברשפי אש שבס"ס רב ייבין}, הטעם שמנהג העולם שכאשר אדם נופל יצחקו עליו, כי בזה ממתקים הדינים מעליו. ומענין זה יסופר שראה אחד את חברו טובע בנהר, והי' כבר לאחר יאוש כי לא היו יכולים לעזרו מהמת מרוצת סיבוב המים שתקפתו לתוכו, אמר לו חברו בשחוק תן פריסת שלום להלוייך, וזכה הביאו לידי גיחון, אז נתחזק על המשברי ים שהיו נלחמים עמו ועלה ויצא לשלום.

וענין הדבר גילה הבעש"ט הקדוש, כי מזה שנתמוטט ונפל היא הוראה שיש עליו דינים בשמים, וכמה שצוחקים נמתקים הדינים, ואם הצחוק גורם לו בוז, ה"ה מדה מעולה לטהרת נשמתו יותר מכל הסיגופין, ונטהר כרגע כתינוק בן יומו, וזכה ניצול, שומר ד' כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה.

והנה מה שדרה ענין השיר על מדה"ד, שממה שחרכה ביהמ"ק בזמן הגלות ש"מ שאין לשיר בזמן החורבן, יש להשיב דלעולם יש לשיר, וכמ"ש החלו ממקום שאומרים שירה, תראו שאומרים שירה, ואם ה' מתורבן ביהמ"ק ראי' שאין לשיר בכה"ג מדוע אמרו אז שירה, אע"כ אין משם ראי', והחורבן ה' מטעם אחר דשפך חמתו על עצים ואבנים, ובאותו היום נמלו אפופים על כל עוונותיהם, וזהו "ואתא מיא" כינוי לחסד הגנוז בגוה, שהחסד הגמור שעשה הקב"ה במה ששייך חמתו בעצים ואבנים, "וכבה לגורא" כי זהו הדוחה הראי' של הנורא, שמשם ראי' לכאורה שאין לשורר במדה"ד, וא"כ יאכל גם חגיגה, דזה אינו דבאמת יש לשורר גם על מדה"ד, וע"כ אין פנאי להאריך בסעודה, ומה שגשרף בית ד' לא משום שאין לשיר בזמן הגלות, רק למען רחם על שארית עמו ישראל.

אוי' בכיבוד יותר ואתא מיא וכבה לגורא, עפימ"ש בחתם סופר שישאל שהאמינו אמרו שירה בתוך הים, מתוך אמונה שהמצרים ימבעו. ולדרכינו אפ"ל שגם בשעת הצרה כשעדיין לא ראו פתח הישועה כבר שוררו בני אלים, וכמ"ש בשלה"ק"ע עתידין ישראל לומר שירה לעתיד לבא, על מה שיהי' אחר כן. וזהו שאמר הפייטן בפיוט יום ליבשה, "ידידים רוממוך בשירה קדמוך מי כמוכה ד' באלים". יבואר דהנה דחו"לעי' עה"פ מי כמוכה באלים ד', אל תקרי באלים אלא באלמים, שהקב"ה שומע הרפתו ושותק, והנה ידוע"ע"י טבע מדת "אל תקרי", הכונה בזה שאי אפשר לקיים הקרי הלו

ומעתה י"ל שהוא הטעם להשחוק והשמחה יתירה בפורים, כי הרי פור המן לא נתבטלה לגמרי, רק נדחה הגזרה שאם בעונות תחול ח"ו, יהי' באופן שלא יכלו ישראל לגמרי, ומגזרה זו נמשך כל ההריגות ושמדות במשך כל הדורות, ובפרט מה שעברו על ראשינו בימי הזעם תרצ"ח – תש"ה, רק שנהפך לפורינו"ד דהיינו שהגורל הוא בדינו, והיינו שבכל שנה נתעורר הגזרה של המן ר"ל, ואם מתענים בתענית אסתר וקורין המגילה ביום הפורים, ונותנים צדקה ומשלוח מנות וסעודת פורים נהפך הרי"א אשר ישלטו היהודים ה'מה שבונאיהם ונצולים. וע"כ רמז בר"ת אהי' שפירושו אהי' עמכם בשייכווד זו, אשר אהי' עמכם בשייכווד אחרת, שהבטיח הקב"ה שבכל שנה יהי' צמחם להפוך גזרת המן.

וכמו שהתם בגלות מצרים הכונה במ"ש הקב"ה אהי' אשר אהי' כי גלות מצרים לא נשלמה עדיין, רק שהקב"ה גאלם וכוונם באופן שלא יוכלו בשום פעם להשתקע בשער הנר"ן, וליאבד מלהיות חלק ד' עמו ונחלתו, ובפרט זה הי' יציאת מצרים הפור'ת עול"ם, אבל גזרת הגלות צריכין להשלים בשאר גלויות או בזכותם גדולים המצילים מגלות, אשר מעיקרם הוא המקבל עליו עול"תורה שבוה מעבירים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ, ואף בהיותם בארץ אויביהם, המקבל עליו עול תורה באמת, הוא נפטר מעול הגלות בחינת בגלותי לגאליני. כן הוא הדבר לענין גזרת המן, שנגאלו או באופן שלא יהי' שוב בשום פעם גזרה כזאת, שיוכלו להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים ח"ו, אמנם הגזרה עדיין נשארה כמבואר היטב בספרים, ובזכות קיום מצוות יום הפורים נצולים ממנה, וזהו הימזו אהי' אשר אהי'.

וע"כ אמרו לבסומי ולהשתכר ביין עד גדר מילוי פיו שחוק, כי חייבו בשמחה יתירה להמתיק הדינים, וזהו עד דלא ידע ביין ארור המן לברוך מרדכי, והיינו שלא יסבור שהמצב הוא לא קשה, דהיינו שהוא רק באופן של ביין ארור המן לברוך מרדכי, שאף שאינו כ"כ טוב מ"מ אינו רע בגדר ארור המן, לא כן הדבר רק ידע נאמנה שנכנסים לגדר "ארור המן" שהוא סכנת להשמיד להרג ולאבד, ויוצאים ממנו ע"י השמחה לגדר "ברוך מרדכי", שהוא הישועה וההיפך אשר ישלטו היהודים ה'מה שבונאיהם.

וע"כ כן אמרו חז"ל מאן דאית לי דינא בהדי נכרי ידין עמו באדר, לפי שאז נכנסין לגדר ההיפך אשר ישלטו היהודים המה שבונאיהם, והכל ע"י ציוף השמחה הממתקת הדינים, וזהו שאמר הפייטן כלשון קדשו "פיהם פתחו כל יושבי תבל" היינו שמלאו פיהם שחוק ביום הפורים, "כי פור המן נהפך" מדי שנה "לפורנו", ובכי הצחוק להמתיק הדינים לצאת מגדר ארור המן לברוך מרדכי. וזהו ג"כ ענין השמחה בל"ג בעומר, להמתיק הדינים של הוד שבהוד, שנגרמו ע"י מיתת תלמידי רע"ז, ע"י השמחה הפכה וניצולו ממות לחיים, ואף באין זכות כח השמחה יפה לזה.

(ע) עיין שלה"ק פ' בשלח בשם ספר ברכת אברהם, ועיין בספר ברכת אברהם בהקדמתו שיש לו הסכמה על זה הפירוש מאליהו הנביא זכור לטוב, עיי"ש.

עד) גיטין נו:

עה) ז"ל הסש"ש "ח"א ש"ו ע"ב ע"א ד"ה גם) יש ליתן לב להבין לשון אל תקרי כן אלא כן כיון דבאמת כתוב בקרא כן ומה זה אל תקרי כן וכי זה קרי וכתבי היא. ופירשנו הכונה בזה שאי אפשר לקיים הקרי הלו כמו שנכתב ונקרא עתה, אם לא שנקרא מקודם כלשון האחר שאמר הגמרא. וכ"כ הרחיד"א וז"ל: פירשו המפרשים דהכונה אל תקרי מה שכתוב, דאינו מוכן רע שתקרא מבחוץ כן ואז יבא על נכון קרא כדכתיב. (דברים אהדים דרוש ח ד"ה ויראה). וז"ל רביה"ק בעל בנ"י בספרו ריע דודאים (על מ"ס מגילה יב ד"ה א"ת לבת) המחכבים דברי חכמים, מפרשים דבריהם תמיד באומרים "אל תקרי", היינו אי אפשר לך לקרוא כזה אם לא שתקרא כזה אז יוכן לך הכתוב, כי בלא זה הפירוש אינו מוכן

כמו שנכתב ונקרא עתה, אם לא שנקרא מקודם כלשון האחר שאמר הגמרא, וא"כ הכא הכונה א"ת באל"ם אלא אם כן תקרי מקודם באלמ"ם.

ולדרכינו יאמר אל תקרי באל"ם, כלומר שאין הפלא כ"כ מה שהקב"ה מתגבר בכיכול להיות שומע הרפתו ושותק, כפירושו של תיבת "באל"ם" שא"ל היא מלשון גבורה וחוזק, אין הפלא כ"כ "אלא באלמ"ם" דהיינו רק אם כנס"י הם אלמים ואינם משוררים לפניו בזמן הצרה, שאין משונים שהחשך הוא סיבת אור הגדול, שאלמלא החשך ל"ה ד' אור ל'י, ושהחשך בעצמו הוא תכלית הטוב. אבל כשנס"י אינם אלמים רק משוררים לפניו יתברך, וכדויד חשבו להם כלי ש"ר, שיר דוקא שאין אומרים שירה אלא על היין, כי שיר הוא הגדר מה שאומרים על הדינים^ע, אז אין הפלא והגבורה מה שהקב"ה שומע הרפת אויב ושותק, כי עולה על גבה מה שבניו חביבו משוררים לפניו ע"ז ומבינים כי זהו מתכלית הטוב להם.

וזהו "ידירים רוממוך" גם על הגבורות שעשית בהדיהו, "בשירה קדמוך" ושוררו לפניך עוד מרם הושעתם מצירהם, אתה ש"מי כמוכה ד' באל"ם", שעתה בזמן הזה אתה בבח"י מי כמוכה ד' באל"ם, שאתה שומע הרפתך ושותק גם בזמן שאנו אלמים מלהללך ככל מיני ש"ר, לפי שאין אנו בבחינה זו לשורר לפניך עתה בעת גלותנו, על הגבורות דעבדת בהדן, ע"כ אותה אנו מבקשים "נגלל אבות תושיע בנים" בשכר האבות ששוררו לפניך בעת צרתם, וזה הביא להם מהרה הישועה, בגללם תושיע בנים שאין להם שכל הללו "ותביא גאולה לבני בניהם", אם לא בזכותם שאין להם שכל זו לשורר בגלות, עכ"פ בזכות אבות נושע במהרה דידן.

זהו "ואתא מיא" ששוררו על הים בעורן בצרה, "וכבה לנורא" לסתור הראי' מנורא ששרף לביהמ"ק שהי' ראי' למ"ד שאין אומרים שירה בעת מדה"ד, דממה שאמרו שירה בתוך מי הים ראי' להיפך, ומהנורא שנשרף ביהמ"ק אינו ראי', דבאמת הי' זה ממדת החסד להצילם מכליה, כי שפך חמתו על עצים ואבנים, ובאותו שעה נמלו אפופיסין על כל עוונותיהם.

*

ואתא תורא ושתה ל"מ"א

"תורא" רומזו ליצחק שהוא כנגד שור שבמרכבה, וכמ"ש "תפלת מנחה שתיקן יצחק בסוד שור", "ושתה ל"מ"א דלא ס"ל כדאמרן, שחורבן ביהמ"ק הי' מטעם החסד דשפך חמתו על עצים ואבנים שימלו אפופיסין, רק ס"ל כי נחרבה ביהמ"ק משום דבעת הגלות אין לשיר את שיר הוי', כי במדה"ד אין מקום לשירה, והראי' ממדתו שהוא מדת הגבורה, ואם הי' ס"ל להמתיק הגבורות בשירות היו ממותקים בשורשם ואין מקום לגבורות, אע"כ דס"ל דגבורה הוא גבורה בלי מיתוק ואין מקום לשירה.

וע"כ לעתיד לבא יצחק דייקא יציל את בניו מדינה של גיהנם, ולא אברהם ויעקב^ע. והנה לכאורה

דבריהם, היאך יאמר התנא אל תקרי כזה והרי הכתוב הכתיב כך.

עו) וכנ"ל מספה"ק שש"ש בשם האריה"ק.

עו) כנגמרא שבת פט: אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך לעתיד לבא יאמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם בניך חטאו לי אמר לפניו רבונו של עולם ימחו על קדושת שמך אמר אימר ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים אפשר דבעי רחמי עליהו אמר ליה בניך חטאו אמר לפניו רבונו של עולם ימחו על קדושת שמך אמר לא בסכי טעמא ולא בדרדקי עצה אמר לו ליצחק בניך חטאו לי אמר לפניו רבונו של עולם בני ולא בניך בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי עכשיו בני ולא בניך ועוד כמה חטאו כמה שנותיו של אדם שבעים שנה דל עשרין דלא ענשת עליהו פשו

קשה הרי איפכא מסתברא דאברהם שהוא מדרת תפארת שהוא מדרת הרחמים הם יצילו את בני, וכמו שהקשו הקדמונים. אמנם הוא הדבר אשר דברנו, שאברהם שבחר הגלות, וכן יעקב שקבל עליו עול הגלות בבית לבן, ואמר שם פרקי תהלים, כמבואר במדרש(י) וישכב במקום ההוא, וכו' ר' נחמיה אמר כאן שכב אבל כל כ' שנה שעמד בביתו של לבן לא שכב, ומה היה אומר ר' יהושע בן לוי אמר מ"ו שיר המעלות שבספר תהלים, מאי מעמיה {תהלים קכב} שיר המעלות לדוד לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל ישראל סבא, ר' שמואל בר נחמן אמר כל ספר תהלים היה אומר, מה מעם {שם כב} ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ישראל סבא, ע"כ.

הנה הם היו סבורים שהדין הוא הרחמים בעצם, ואומרים שירה על היין הרומז לדין וכוה נמתק, ע"כ אמרו ימחו על קדושת שמך, שאין לך דבר גדול מזה מלאתוקד על קדושת שמו יתברך, ומדה"ד הוא רחמים בשורשם. וע"כ אהינו בני ברור האחרון נכנסו לכבשן האש בשירות ותשבחות כידוע לרבים, שנמעו בעגלות כצאן למבח, ושוררו ורוממו וקבלו עול מלכותו, ויחדו באהבה ובשמחה שם המיוחד, גדולים וקטנים פשוטים וחשובים, וע"י השיר הדינים נמתקים בשרשם ונהפכים לרחמים גמורים ולחוקן היותר מועיל. אבל יצחק לשיטתו ס"ל דגבורה הוא בעצם גבורה, וע"כ לא הסכים והלך להצילם מדינה של גיהנם.

ויצחק לשיטתו אמר, עשה לי שני גדי עזים אחד לפסח ואחד להניגה, כי לשיטתו אין להאריך בלי פסח בשיר "על הגבורות", ויספיק הזמן לאכילת חגיגה ולאכול פסח על השובע, והו' "חד גדיא חד גדיא" האחד לפסח והאחד להניגה, דובין "אבא" שהוא יצחק בתרי זוזי, שהוא המחיר לשני גדיי עזים וכנ"ל, ויעקב קאמר לה שהוא פלוג עלי' בהא.

*

ואתא השוחט ושחט לתורא

השוחט היינו יעקב(י) ששחט השני גדיי עזים ועשה אותם ממעמים כאשר אהב אביו דייקא, כי הוא לא ס"ל כן דיש לעשות ב' גדיים, והו' דובין "אבא" דייקא דהיינו יצחק אבל בנו יעקב לא ס"ל כן, כי יעקב כשהי' גולה בבית לבן אמר תהלים שבה כלול שירות על הגבורות ותשבחות על הישועות וכנ"ל, כי ה' ס"ל דגם על הגלות יש לשיר.

ו"ש יעקב אבינו {וישלח לב יג} ואתה אמרת הטיב אטיב עמך, "היטב" בזמן הגלות שתכליתו טוב, "אטיב" בעת הגאולה, והו' מה שאמרת לי והנה אנכי עמך, "והנה אנכי" היינו עצמותך שם "הויה" שהוא מדרת הרחמים "עמך", "וישמרתך בכל אשר תלך" בין בגלות בין בגאולה הוא מדה"ר, והו' והי' "הויה" לי לאלקים, שגם במדה"ד אזכה להכיר שהוא הויה מדרת הרחמים, ו"ש רש"י שיהול שמו עלי מתחלה ועד סוף, שבכל מצב אזכור שהוא עצם שמו יתברך הויה מדה"ר.

להו חמשין דל עשרין וחמשה דלילתא פשו להו עשרין וחמשה דל תרתי סרי ופלגא דצלווי ומיכל ודבית הכסא פשו להו תרתי סרי ופלגא אם אתה סובל את כולם מוטב ואם לאו פלגא עלי ופלגא עליך ואם תמצא לומר כולם עלי הא קריבית נפשי קמך פתחו ואמרו (כי) אתה אבינו אמר להם יצחק עד שאתם מקלסין לי קלסו להקדוש ברוך הוא ומחיו להו יצחק הקדוש ברוך הוא בעינייהו מיד נשאו עיניהם למרום ואומרים אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך
(ע) בר"ר סח יא

(ט) עיין בספה"ק ישמח משה פרשת תולדות, שיעקב ה' תמיד השוחט בבית יצחק, גם בזמן שהי' עשו מאכיל לאביו מצידו, הי' מביאו ליעקב שישחט אותו כדי שלא ירגיש יצחק בהכשר מהותו, ולכן הי' יצחק סוכר בעשו שהוא צדיק משום שהרגיש בה קדושה גדולה עי"ש.

וזהו נחלת יעקב, נחלה בלי מצרים, שאין לו מיצר ודוחק, שכל מאי דעביד עמי¹ רחמנא הוא למב², שידוע חזר ומכיר שכיון שהקב"ה עשאו בודאי הוא לטוב, וילפינן לה מדכתוב ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה, "ופרצת" היינו שתתחזק, "ימה וקדמה" בין כשהוא לאחור ולא לפנים בין כשהוא לפנים, "צפונה ונגבה" בין כשהוא צפון שמאל מדה"ד בין כשהוא נגבה ימין, הכל הוא אצלו בלי מצרים ודוחק וגם באלקים אהלל דבר.

ויצחק אבינו כשהרגיש מדת בנו יעקב אמר, ראה ריה בני כריה שדה אשר ברכו ד', ואחז"ל שהארהו הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי, והיינו שגם בחרבנו הוא אצלו כאילו הוא בנוי לומר שירה, ולא נחרבה אלא לטובתן שיטלו אפיפוסין ולא שיפסקו מלומר שירה, ולענין זה הוא כאילו בנוי, וע"כ אמרו לא כיצחק שקראו שדה, דהיינו שהחורבן מורה על חורבן בעצם וביטול השיר, רק כיעקב שקראו בית שגם בחורבנה כאילו נבנה, וזהו שאמר "ואתא השוחט" היינו יעקב אבינו ששחט הב' גדוי עזים דבין אבא בתרי זוזי, "ושחט לתורא" היינו שהלך על שיטת יצחק אביו, וע"כ א"ל יצחק ויתן לך "אלקים" שגם מדת אלקים מתנה היא אצלך, ויתן ויחזור ויתן, שחזן ממה שנתן לך במדה"ר, אצלך גם הנתנה במדה"ד נקרא מתנה, וממשיך ואמר מטל השמים ומשמני הארץ דהיינו שיומשך לו כל מיני השפעות ברוב³ גימ'.⁴

והרי אתה מקיים בד' אהלל דבר באלקים אהלל דבר, שבין במדה"ד ובין במדה"ר אתה מהללו ומשבחו, דכיון שהוא המביאך לתיקון השלם לא איכפת לך וכולהו מתנה הוא גבך, וזהו "ושחט לתורא" שפליג עלי' דתורא דהיינו יצחק אביו.⁵

ע) וז"ל היעב"ץ בסידורו כהנהגת תלמוד תורה {יג}, עמ"ש בתנא דבי אליהו {פ"ה}, מפני מה זכה יעקב לחיים שלא בצער וגו'. כתב ע"ז היעב"ץ וז"ל: צריך לפרש שלא הרגיש בצער יסוריו הרבים מחמת שקבלם באהבה, וידע כי ד' חשבו למטובה, לכן לא עשו בו רושם והיו אצלו כלא היר, כי אמנם לא הי' צדיק בעולם שסבל יותר, והיו כל ימיו חיי צער כנודע, ודרשו חז"ל "בר"ר פד ג} עליו הפסוק לא שלותי ולא נחתי וכו', ואמרו "בר"ר סג יג} היודע לחשב שנותיו של יעקב ימצא שלא ישב יום אחד בשלוה, עכ"ד עיי"ש.

פ) וכמו שמפרש לה במדרש {בראשית רבה טו ג} הני קראי דברכתא, "מטל השמים" זה המן וכו', "ומשמני הארץ" זה הבאר שהיתה מעלה להם מיני דגים שפגמים יותר מדאי, "ומשמני הארץ" אלו הקרבנות כדכתוב {תהלים טו} עולות מחים אעלה לך, "ורב דגן" אלו הבחורים דכתוב {זכריה ט} כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים, "ותירושו" אלו הבתולות דכתוב {שם} ותירושו ינוכב בתולות. ד"א "מטל השמים" זו ציון שנאמר {תהלים קלב} כטל חרמון שירוד על הררי ציון, "ומשמני הארץ" אלו הקרבנות, "דגן" אלו הבחורים, "תירושו" אלו הנסכים. ד"א "מטל השמים" זו מקרא, "ומשמני הארץ" זו משנה, "דגן" זו תלמוד, "תירושו" זה אנדה, ע"כ.

ק) ע"ד שפי' קם רבה שחטי' לרבי זירא, דרבי זירא הי' סבירא לי' בהך דחייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע, שפירושו עד ולא עד בכלל, שהרי הטעם שצריך כ"כ דאל"כ אי"א להשיג שמחה בגלות, וכדי שישתה וישכח רישו צריך שישתה עד דלא ידע, ורבי זירא הי' ס"ל עד ולא עד בכלל, הוא לשיטת' שהי' מתאונן גדול על החורבן, ולכן הי' קרי לי' ירודא כמבואר בדחז"ל, שפי' התנים המתאונן תמיד, וע"כ גם כפורים לא הוה ס"ל לשתות עד גרר לשכוח חורבן ביהמ"ק, כמו שכתב היוסף לקח והח"ס בגדר עד דלא ידע דמותר לשכוח אז מהחורבן, ומה"ט לא זכה לשמחה ביום ההוא, וז"ש קם רבה שחטי' לרבי זירא, דהיינו שחלק עליו ועשה בפניו היפך שיטתו.

ל) מה שהי' שושן פורים אחי"ו שנתן גם לו עד דלא ידע, וכשיטת הסוכרים דגם בשושן פורים ישתכר ביין, ועכ"פ מי שלא קיים בפורים יקיים בשושן פורים. או י"ל שהם מלאו כל היום כמנהג בני"ו הכשרים, לקיים מ"ש הרמב"ם לשמוח לב אומללים ובמתנות לאבינונים שמוטב להרבות בהם, ורק בסוף היום כשרואים שפנה יום, חוטפים ויושבים אל הסעודה, ורבה השתכר אז, ולמחר היינו תיכף אחר זה שכבר ערב יום ואתא לילה שלאחר פורים, אחי"ו דהיינו שפעל אצלו ג"כ להשקות יין כדת, הדפלוף בנייהם נמשך מתחלת הסעודה שהוא בסוף היום, וכשראה רבה שרבי זירא אינו מסכים לשיטתו, שחטי' דהיינו שעשה נגד שיטתו בפניו, וכאשר הכיר רבי זירא ויבן מהזבח אשר לפניו, שא"א להגיע לשמחה בגלות רק באופן זה, אז קיבל מרבה שאחי"ו דהיינו שהחי' אותו ג"כ ע"י הבסומי, ונקרא "מחר" לפי שבישראל הלילה הולך אחר היום שלאחרי, ורק משום מצוות סעודת פורים כבר כתב הח"ס שהלילה הולך אחר יום שלפניו, ויש מקום לבסומי בה, וכ"ש למאן דלא קיים עד אז משום שהי' סבר היפך שיטה זו, יש לו תשלומין אז.

ואתא מלאך המות ושחט לשוחט

הוא המלאך סמא"ל שהוא מלאך המות בעצמו שנאבק עם יעקב, וא"ל שלחני כי עלה השחר והגיע זמני לומר שירה, וא"א לי לומר שירה בעת שאני מתאבק ונלחם, ויעקב אבינו א"ל לשיטתי לא אשלחך כ"א ברכתני, והיינו שגם בעת ההאבקה יכולים לומר שירה כמו שעשה הוא בעצמו, והו "ברכתני" שתאחו מדת הברכה שיש לי, והיינו לברך את ד' כמוני, שמדתי לומר שירות ותשבחות של דוד המלך האמורות בספר תהלים גם בבית לבן שבגלות, ובמעוף צוקתי ברכתי את ד', ולבסוף הודה לו על הברכות שכן נאה לברך את הד' במדה"ד ובמדה"ר.

ומה"ט לעת"ל יאמר דוד לי נאה לברך, כי העיקר שיוצרך לעת"ל, להכיר שכל החשך והצרות והשמדות ברו"ג שעברו הי' לטובה, ושכ"ד הי' לתכלית התיקון שזכו אליה אז, ודהמע"ה עם תהלים שלו הוא המלמדנו את זאת, ומי שיודע לברך גם במדה"ד בזמן הגלות, לו נאה לברך בזמן הגאולה שיווכחו בדבריו, והו לי נאה לברך כעת נתודע כשיטתי שהי' נאה לברך גם בזמן הגלות, כי הי' הכל לטובה. והו שאמר "ואתא מלאך המות" היא הס"מ הנאבק עם יעקב, "ושחט לשוחט" היינו דלא ס"ל כשיטתי, שפליג על שיטת יעקב אבינו ע"ה שס"ל לשיר גם במדה"ד.

*

ואתא הקב"ה ושחט למלאך המות

כי הקב"ה כתיב ב' ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, ופי' חז"ל ששמע תפלות ותהלות של יעקב אבינו שאמר תהלים בבית לבן, והצדיקים פי' בה עוד יותר, שהוא הפרנסה שלו כביכול, השירות ותשבחות של כלל ישראל, והו יושב תהלות ישראל, שכן הוא לשון בני"א על כמה אתה יושב, כלומר מה משכורתך בשירות שלך, והו כביכול החיות שלו יתברך מה שבניו הכיבו מבינים שאביהם הוא עמהם, ולא ענה מלבו, וכל מה שעובר עליהם לטובתם הוא, ויש מזה נח"ר מאד נעלה, והקב"ה כניש פמליא דילי' ואומר ראו בני הכיבי שמודים לי על צערם ודוחקם עניים וגלותם, והם בני דעת להבין שהכל הוא לתכלית טוב, ושהוא זיכך החומר לעשות ממנה צורה בכללות עם ישראל, ובפרטות כל נשמה משישים ריבוא, ובוה שחט הקב"ה למה"מ והתנגד לשיטתו, והוא מופרך מעיקרא, ומעתה נמצא שצדק השונרא במה דאכלה לגדיא.

*

נמצא כי שיר הזה יעקב הוא דקאמר לה, "חד גדיא חד גדיא", היינו שני גדיים טובים ושמונים, ול"א תרי גדיים דרוצה לומר חד גדיא דייקא, ע"ד שדרשו את הכבש האחד המיוחד שבעדרו, כן הכא נמי לקח לשניהם אחד המיוחד, דכשהוא שמן הוא שוה זוז כדמשמע בס"פ כיצד מברכין, וכדי שלא תטעה ותסבור דמייירי מגדי אחד, ל"א דובין אבא בתרי זוזי ושוב אין כאן מקום למעות, והיינו דסיים עוה"פ חד גדיא חד גדיא, כלומר הרי אמרתי לך דובני' מתרי זוזי, ומעתה תבין הפי' של חד גדיא חד גדיא, שאינו אחד אלא הן שנים.

ואמר דובין "אבא" היינו אבי יצחק דלא ס"ל להלל ולשיר על היין שהוא מדה"ד, אשר ע"כ לא הזמין שם יין כשיטת יצחק, שא"צ לשיר על היין הרומז לעת מדה"ד, ודי בעת הישועה לשבח "על התשועות" ולא לשיר "על הגבורות", ודי בשתיקה ובקבלת היסורים באהבה. אבל הקב"ה שהסכים לדעת יעקב זימן לו יין ע"י נם, וע"כ הכין יצחק שני גדיים א' לפסה ואחד לחגיגה, ולא חייש שהמאכל

יביא את השינה ולא יוכל להאריך בשירה כל הלילה, שעיקרה של אריכות השירה זו של חצי לילה השני' הרי הוא "על הגבורות" וכנ"ל, אבל אתי שונרא ואכלה לגדיא וכנ"ל שנתברר כשימת יעקב, דם"ל' דהשיר צריכה היא וגם היא מחובת לילה זו, אשר ע"כ אתי שונרא דהיינו שירה נאה ואכלא לגדיא לבמל מהם אחד מהגדיים, שלא יאכלו רק גדי אחד מהשנים דהיינו פסח, והשני שהיא של חגיגה תבמל. וכיון שנתברר שיש להרבות בשירים כל הלילה, ע"כ מעתה שיר השירים אשר לשלמה...

תם שילוב חד גדיא בשם ד' ובעזרתו

